

ЖЫВАЯ СПАДЧЫНА КАНСТАНЦІНА МІЦКЕВІЧА

I. M. Samatyia

*Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь
irinas2015@tut.by*

У артыкуле разглядаюцца некаторыя аспекты метадычных прац Канстанціна Міхайлавіча Міцкевіча: допіс у газету «Наша ніва» пад псеўданімам Карусь Каганец (22 снежня 1906 г.), апавяданне «Дудар» (1906) пад псеўданімам Тамаш Булава, «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» (1907), «Методыка роднае мовы» (1926), К. Міцкевіч і В. Тэпін. «Мэтодыка роднай мовы» (1930).

Ключавыя словы: пісьменнік-педагог; роля роднай мовы ў навучанні дзяцей; чытанка на беларускай мове; развіццё мовы; метадычныя прыёмы; практыкаванні.

THE LIVING LEGACY OF KONSTANTIN MITSKEVICH

I. N. Samatyia

*Belarusian State University
Minsk, Republic of Belarus
irinas2015@tut.by*

The article discusses some aspects of methodical works of Kanstantin Mikhailavich Mitskevich: supplement to newspaper “Nasha Niva” under the pseudonym Karus Kaganec (22 December 1906), story “Dudar” (1906) under the pseudonym Tamash Bulava, “The Second Reading for Belarusian Children” (1907), “Methodology of Native Speech” (1926), K. Mitskevich and Tepin V. “Methodology of Native Speech” (1930).

Keywords: writer-teacher; the role of native speech in education of children; reader in Belarusian; methodology of native speech; speech development; methodical techniques; exercises.

Допіс у газету «Наша ніва» ад 22 снежня 1906 года маладога Канстанціна Міхайлавіча Міцкевіча пад псеўданімам Дзядзька Карусь пачынаецца такімі словамі: «Маленькі хлопчык-беларус вучыцца ў школе. Цэлых пяць або шэсць год ходзіць ён у школку. Ці чуе ён там сваё роднае слова? Не...» Як вядома, і сёння адказ на гэта пытанне неадназначны.

Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч як педагог, маючы вопыт практычнага навучання дзяцей беларусаў, добра разумеў ролю роднай мовы ў навучанні дзяцей. Задума пра падручнік для беларускіх дзяцей выпявала паступова. Думкі пра родную мову выказаны ім пад псеўданімам Тамаш Булава ў апавяданні «Дудар», змешчаным у № 4 газеты «Наша ніва» за 1906 год: «Гаварылі браты аб усім: аб горкай сваёй долі, аб праўдзе, аб жыцці.

Меншы Брат маўчаў. Яму не давалі гаварыць той мовай, якой гаварыў ён сам з сабой, з сваімі думкамі, з лесам. З яго мовы смяяліся старэйшыя браты.

– Гавары ты так, як гавару я, – казаў Старэйшы Брат, – і не страхай ты мову людскую. Твая мова – нямая мова. Што сказаў ты свету на сваёй мове? Хто чытаў твае думкі, работу твайго розуму і сэрца? Дзе песняры твае? Чым ты пахвалішся?

– Лепшай мовы я не чуў. Гавару, як умею. Брат! Хто доўга маўчаў, таму хочацца шмат гаварыць, не адбірай ты ад мяне хоць гэтага права.»

І таму невыпадкова, што першая друкаваная кніга будучага народнага пісьменніка-класіка – гэта чытанка на беларускай мове для дзяцей беларусаў [1]. У прадмове да яе Л. С. Сеўрук (знакаміты расійскі педагог пачатку ХХ ст., актыўны дзеяч беларускага адраджэння «нашаніўскай пары». – Л. С.), звяртаючыся да маленькіх чытачоў, пісаў: «...бярэш ў рукі ксёнжачку <...> ты сваёю душою пачуў, што значыць родная мова, напісаная на паперы, надрукованая ў ксёнжцы.

Цяпер ты добра ведаеш, як кепска робяць тыя, што не толькі не шануюць сваёй роднай мовы, але нават цураюцца, саромяюцца яе» [1, с. 22].

Амаль што адразу пасля выхаду ў свет «Другога чытання для дзяцей беларусаў» рэцэнзіяй на яе адгукнуўся вядомы змагар за лепшае будучае беларусаў паэт Сяргей Палуян (часопіс «Украінська хата», 1910, № 4): «Якуб Колас – вядомы беларускі паэт, былы народны настаўнік. І тое, і другое добра ўплывала на яго кніжку, бо і складзена яна адпаведна патрабаванням педагогікі і прываблівае сваёй паэтычнасцю. Акрамя таго, мае ў сабе і асноўныя прыкметы Коласа – яго народнасць і патрыятызм».

«Гэта кніга была значнай падзеяй свайго часу, яна па пастаноўцы і спосабах вырашэння педагогічных задач блізкая да “Дзіцячага свету” і “Роднага слова” К. Д. Ушынскага», – такую ацэнку працы даюць сучасныя даследчыкі пытанняў гісторыі педагогікі. Ствараў гэту кнігу Колас з любоўю, з пачуццём вялікай адказнасці перад яе будучымі чытачамі. Не мог не ствараць, бо адчуваў у сабе маладыя сілы творцы, значны настаўніцкі вопыт. Чытанка складаецца з сямі раздзелаў. Першыя чатыры адпавядаюць порам года. Кожны раздзел пачынаецца творами з адпаведнай назвай: «Вясна», «Лета», «Восень», «Зіма». Такое кампазіцыйнае размяшчэнне дало аўтару магчымасць пераканаўча паказаць пераемнасць і ўзаемазвязанасць з’яў прыроды, а таксама гармонію паміж чалавекам і прыродай.

З першых радкоў кнігі аўтар звяртаецца непасрэдна да сваіх чытачоў (сённяшні асобна-арыентаваны падыход у навучанні. – *І. С.*), імкнецца зацікавіць іх чытаннем. У тэксце і падтэксце выразна праступае думка: «... прыглядайцеся да жыцця Богага свету: няхай вучыць ён вас, як жыць, як зрабіць вашу сілу разумнаю, каб непрыяцелі вашы не здалелі вас, не пабілі вас у адзіночку. ... Няхай шчыра свеціць сонца, няхай не зарастае дарога ваша дзікаю травою, як зарасла дарога ваших бацькоў» [1, с. 28–29].

Другі твор у кнізе мае назву «Задача». Письменник-педагог дае чытачу параду-падказку, як чытаць далей усю кніжку – удумліва, разважаючы аб прачытаным, параўноўваючы прачытанае са сваімі ўласнымі думкамі і ўражаннямі, фармулюючы пэўныя вывады і ўласныя меркаванні. Напрыклад: «Чаму думкі асення не падобны на думкі вясны?»

Цікавы метадычны прыём выкарыстаны аўтарам: апавяданні і вершы, якія апісваюць разнастайныя малюнкi прыроды, чаргуюцца. Вершы паэтызуюць тое, пра што гаворыцца ў прозе, а проза канкрэтызуе ў жыццёвай прастаце і дасціпнасці тое, што апісваецца ў вершах.

Актуальна, што письменник-педагог прапануе для чытання другакласнікам – дванаццаці-трынаццацігадовым вучням – творы вельмі глыбокага філасофскага зместу. Як, напрыклад, алегарычнае апавяданне «Дуб і чароціна». Ствараючы вобраз кволай і слабой чароціны і магутнага старога дуба, аўтар меў магчымасць паказаць чытачам, як па-рознаму можна пражыць жыццё: быць гнуткім, умець прыстасавацца да розных абставін жыцця ці зламацца зусім. У творы выразна прасочваецца аўтарская пазіцыя: «А хто не паважае сябе, таго і другія не паважаюць».

Вельмі сучасна гучаць сёння казкі «Два зайцы» і «Цяжкая доля». Іх можна, па тэрміналогіі ўрачоў-псіхатэрапеўтаў, назваць прыёмам вывядзення з дэпрэсіі: паглядзі вакол сябе, ці ж табе так дрэнна? А побач ёсць такія, каму ты можаш дапамагчы?

Як бачым, прынцыпы адбору тэкстаў для чытанкі, якімі кіраваўся Канстанцін Міцкевіч, вельмі надзённыя і прыдатныя аўтарам сучасных метадычных дапаможнікаў. Намі прыведзены толькі некалькі прыкладаў з чытанкі, але і яны сведчаць пра тое, што спадчына таленавітага настаўніка і пісьменніка-класіка – жывая.

Пасля рэвалюцыі Якуб Колас працаваў настаўнікам, школьным інструктарам, выкладчыкам у беларускім педагогічным тэхнікуме, дацэнтам на педагогічным факультэце БДУ. Вопыт такой працы Канстанцін Міхайлавіч Міцкевіч увасобіў у першым дапаможніку па методыцы беларускай мовы.

«Методыка роднае мовы» Канстанціна Міцкевіча выйшла ў свет не пазней мая – жніўня 1926 года [2, с. 201–396]. Першым водгукам на яе выданне была рэцэнзія Л. Цвяткова (Польмя, 1926, № 5). Аўтар адзначаў, што на той час ужо існавалі «добрыя “Правапісы”, “Граматыкі” і “Чытанкі”, падрыхтаваныя не толькі лінгвістамі, але і вядомымі пісьменнікамі, грамадскімі дзеячамі». Рэцэнзент падкрэсліваў: «Навучанне роднай мове павінна стаяць у кожнай школе на належнай вышыні, бо матчына мова з’яўляецца той прыладаю, якой карыстаюцца ўсе іншыя

галіны выкладання» [2, с. 776]. Таму педагогічнае грамадства чакала *методыку выкладання роднай мовы*. Як адзначае рэцэнзент: «К. Міцкевіч не ўтварыў сваіх новых, выключна ім знойдзеных метадаў выкладання. <...> У дадзеным выпадку падыходзіць тэрмін “кадыфікацыя”. Выявіўшы задачы навучання роднай мове і прынцыпы выкладання яе ў новай школе, аўтар дае змястоўны гістарычны агляд метадаў навучання роднай мове з крытычным іх аналізам» [2, с. 776].

Другое выданне «Методыкі роднай мовы» (1930) К. Міцкевіча падрыхтавана ў суаўтарстве з В. П. Тэпіным [2, с. 396–624]. Іх метадычная спадчына мае шмат таго, да чаго сучасныя педагогі сёння вяртаюцца: новыя адукацыйныя тэхналогіі (у прыватнасці, Дальтан-план як метады навучання, тэсціраванне як форма кантролю і многае інш.). Вызначаючы задачы выкладання роднай мовы ў школе, аўтары падкрэсліваюць яе цесную сувязь з мысленнем. Яны адзначаюць, што «і псіхолагі і мовазнаўцы аднолькава прызнаюць, што развіццё мыслення цесна звязана з развіццём мовы і што развіццё кожнай навукі знаходзіцца ў сувязі з развіццём ўласнай яе мовы» [2, с. 399].

Аналізуючы «Методыку роднай мовы», не перастаеш здзіўляцца надзённасці тых ідэй, якія закладзены славурым пісьменнікам-педагогам і таленавітым прафесійным метадыстам у яе змест.

Вельмі актуальным на сёння нам здаецца тое, што аўтары вялікае значэнне надавалі «развіццю ў дзеях здольнасці вуснай мовы», лічачы яе «прыладай нашага мыслення» і адзначаючы, што «вусная мова па самай сутнасці сваёй цесна звязана з мовай пісьменнай, і развіццё вуснай мовы ёсць такім парадкам і развіццё пісьменнай мовы». На аснове гэтага імі робіцца вывад, што «развіццё вуснай і пісьменнай мовы злучаецца ў адно цэлае і ідзе побач». А як сведчыць сённяшняя практыка навучання беларускай мове ва ўстановах адукацыі краіны, гэты аспект навучання часта застаецца па-за ўвагай. Выніковая форма кантролю ведаў і ўменняў навучэнцаў у форме дыктанта, пераказу і тэставага кантролю вымагае ў большай ступені працаваць над удасканаленнем пісьмовай мовы.

Аўтары адзначаюць, што «...уся ўстаноўка работы з роднай мовай мысліцца не як вывучэнне асобнага прадмета, а як адзін са сродкаў падыходу да шырокага вывучэння рэчаіснасці» [2, с. 403]. У адпаведнасці з такой пастаноўкай мэты навучання пабудаваны раздзелы «Методыка чытання», «Методыка развіцця мовы» і інш.

У раздзеле «Методыка чытання» падкрэсліваецца, што «трэба лічыцца, з аднаго боку, з тым, што па сканчэнні школы чытанне будзе адным з важнейшых сродкаў самаасветы для вучня. З другога боку, трэба мець на ўвазе тое вялікае значэнне, якое мае кніга і наогул друкаванае слова ў сэнсе развіцця і пашырэння нашых ведаў. <...> Чытанне з’яўляецца і важнаю крыніцаю для развіцця мовы ў дзяцей» [2, с. 449]. Іменна таму ў дапаможніку шмат увагі надаецца такім праблемам (надзённым і сёння), як выбар матэрыялу для чытання, навучанне розным відам чытання – «актыўнае класнае чытанне», «аб’ясняльнае класнае», «выхавальнае» і інш. Аўтары падрабязна характарызуюць спосабы чытання ў залежнасці ад таго матэрыялу, які бярэцца «да чытання»: чытанне дзелавых артыкулаў, чытанне мастацкіх твораў; прапануюць прыёмы правядзення «заняццяў», якія адбываюцца разам з класным чытаннем: «вывучванне на памяць», «выразлівае чытанне», ілюстраванне прачытанага.

Як ужо было адзначана вышэй, К. Міцкевіч і В. Тэпін раяць з першых дзён школьнага навучання высвятляць ступень развіцця вуснай мовы дзяцей і яе недахопы ў асобных вучняў, «сачыць за ходам развіцця жывой мовы ў дзяцей, заахвочваючы іх новымі заданнямі». У якасці развіцця вуснай мовы прапануюцца такія прыёмы, як гутарка і расказ, гутарка па малюнках, вусны твор (твор на вызначаную тэму: расказ аб перажытым, аб найбольш цікавых здарэннях з дзіцячага жыцця і г. д.); працяг расказу або складанне свайго расказу на тэму, падобную да прачытанага; даклад, драматызацыя. Характарызуючы апошні прыём, аўтары адзначаюць «глыбокі выхаваўчы момант: каб зразумець людзей, трэба зразумець і перажыць стан душы другога чалавека, увайсці ў яго свет, а гэта ўваходжанне ў жыццё другога чалавека, спроба зразумець яго ёсць шлях стварэння з дзяцей – часта эгацэнтрычных і замкнёных у сабе – шырокіх грамадскіх і адкрыта прыймаючых свет натур» [2, с. 496]. У дачыненні да гульні метадысты сцвярджаюць: «Рухі рук, ног, міміка, павышэнне ці паніжэнне голасу няўхільна прыносяць за сабою пэўныя эмоцыі, эмоцыі ствараюць прывычны настрой і азначаюць будучыя ўчынкi» [2, с. 498]. Думаецца, гэта вельмі сучасна. І такога тыпу практыкаванняў выхаваўчага характару не хапае ў традыцыйнай школьнай практыцы навучання мове.

Змест параграфа «Адпаведнасць характару практыкаванняў узросту і псіхалогіі вучня» [2, с. 503–504] скіроўвае настаўнікаў на жанравы падыход у арганізацыі ўдасканалення маўленчай дзейнасці школьнікаў. Гэты падыход рэалізоўваецца ў сучасным змесце навучання роднай мове ва ўстановах адукацыі краіны.

Цікавымі падаюцца заўвагі метадыстаў пра асобныя віды практыкаванняў. Напрыклад: «Ролю ўзбуджальніка дзіцячай творчасці можа адыграць малюнак, верш, рад звязаных па асацыяцыі слоў або нават асобныя выразы» [2, с. 511]. У якасці задач прыводзяцца наступныя:

– «Ноч... дарога... хлопчык ваўкі... лес... ляснік»...

– «У ночы пачуўся асцярожны шлах у дзверы».

– *Злажыце маленькія расказы з гукаперайманнямі на тэмы: няўдалы стрэл; начныя страхі; на пажары; праца цесляра.*

У сучаснай практыцы гэта так званыя сітуацыйныя практыкаванні.

Заслугоўваюць увагі сучасных метадыстаў і парады аўтараў пра моманты апавядання, апісання і характарыстыкі ў творчасці дзяцей, пра навучанне такім відам школьнай літаратурнай работы, як дзённік і журнал.

Раздзел «Дзелавая мова» ўключае метадычныя парады па напісанні лістоў, дзелавой карэспандэнцыі, плакатаў, лозунгаў і інш. Парады суправаджаюцца ўзорамі розных жанраў афіцыйнага стылю. Задачкі маюць указанне на адрасата (што патрабуе і сучасная праграма па мове) тыпу:

«1. Злажыце службовую запіску, узяўшы тэму і змест для запіскі з школьнага жыцця, службовага або грамадскага.

2. Злажыце заяву на тых ж самых тэмах.

3. Злажыце ў пастаноўленай форме даверанасць на атрыманне тых ці іншых прадметаў» [2, с. 523].

Такім чынам, прааналізаваны раздзел «Развіццё мовы» ў «Методыцы роднае мовы» К. Міцкевіча і В. Тэпіна сведчыць пра сучаснасць падыходу аўтараў да ўдасканалення маўленчай дзейнасці. І пацвярджае думку, што вывучэнне метадычнай спадчыны – адна з асноўных крыніц развіцця метадыкі як навукі.

Бібліяграфічны спіс

1. Колас, Я. Другое чытанне для дзяцей беларусаў: апавяданні, вершы, байкі, казкі / Я. Колас; прадм. І. М. Саматыя; падрыхт. тэкстаў Т. Р. Строевай. – Мінск: Маст. літ., 2007. – 182 с.

2. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. / Я. Колас; НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. – Мінск: Беларус. навука, 2011. – Т. 15: П'есы. Метадычныя распрацоўкі / рэд. тома Т. С. Голуб; падрыхт. тэкстаў і камент. А. І. Шамякінай. – 791 с.

УДК 75.071.1(476)(084)Анікейчык + 821.161.3(092) Я. Купала

ЯНКА КУПАЛА Ў ТВОРЧАСЦІ СКУЛЬПТАРА АНАТОЛЯ АНІКЕЙЧЫКА (1932–1989)

Н. М. Усава

*Нацыянальны мастацкі музей Рэспублікі Беларусь
Мінск, Рэспубліка Беларусь
namius@mail.ru*

Разглядаюцца скульптурныя творы А. Анікейчыка, у якіх ён увасобіў вобраз Песняра. Адзначаецца роля і значэнне яго прац ва ўзбагачэнні мастацкай Купаліяны.

Ключавыя словы: Янка Купала; А. Анікейчык; мастак; скульптура; помнік; Купаліяна.